

Galsai Pongrác

„NEM A TÁRGYAKBAN ŐRZÖM...”

BESZÉLGETÉS DERKOVITS GYULÁNÉVAL¹

Kis ház Rákoscabán; alacsony tető, apró ablakok, léckerítés.

Itt lakik Derkovits Gyuláné. A szoba is szerény, mint egy faluszéli néni otthona. Nincs benne történelmi levegő. Csak valami meleg almaillat; a téltre elrakott, s a szekrény tetején ráncosodó almák öreges illata. Emléktárgyak, ereklyék nincsenek. Csak egy varrógép a szoba közepén. S a gép melletti asztalka tele könyvekkel. Bebelművét látom, »A nő és a szocializmus«-t, meg a Mongólia történetének új kiadását.

Így él hát az özvegy, ebben a faluvégi otthonosságban; blúzokat varr és a mongolok történetét olvassa.

Elmondom, hogy mi járatban vagyok.

Derkovitsné felül az ágy szélére; nyersen megmunkált, kerek paraszt-arc, kiugró arccsont, ferdevágású szemek; egyenesen ül, kihúzott derékka; aprótermetű, gömbölyded alakját most szinte katonássá feszíti ez a tartás – s ilyen ő maga is: egyszerre nyájas és tartózkodó.

– Hol is kezdjem?

Elgondolkodik.

– Férjemmel 1918-ban Kernstok Károly festőiskolájában találkoztam először – mondja – modellt ültem a növendékeknek; ő meg a székek, rajztáblák között kóválygott, és társainak munkáját figyelte. Jó néhány évvel idősebbnek látszott a koránál. Akkor már megjárta a kárpáti frontot; bal karját találat érte, majdnem amputálni kellett, s tüdejét is megrágtá a betegség. Magas volt, sovány és nagyon elhagyott. De szeme fényes – az éhségtől, vagy a láztól, nem tudom – s ajkai valószerűtlenül pirosak. Még most is látom hajlott hátát, s bő kabátujjában a suta kart, vértelenül fehér ujjakat. Egyszer csak megállt Szilágyi Jolán² rajza előtt: »Szép, szép – mondta, és rám nézett, majd megint a rajzra –, de miért kell ezt a kislányt idealizálni? Az ő lába rövid, s kicsit nagy a feje is...« Hát ez volt az első bók, amit kaptam tőle...

Derkó – most így jár a neve közöttünk – még tapintatból sem hazudott. Később, a házasság szép óráiban is csak ennyit mondott a feleségének: »Igazán rendes kis

¹ A szöveg lelőhelye: *Nők Lapja*, 1962. november 17. 6-7. Galsai Pongrác (1927-1988) író, kritikus, lapszerkesztő. 1954-től a *Dunántúl* c. lap szerkesztője, 1958-1983 között a *Nők Lapja* irodalmi rovatának vezetője, majd főmunkatársa volt. A riporthoz a fényképeket Rédner Márta készítette.

² Szilágyi Jolán (1895-1971) grafikus. Kernstok és Rippl-Rónai József szabadiskolájában tanult. Szamuely Tibor felesége. 1919-ben a Közoktatásügyi Népbiztosság titkára. 1919-1948 között Bécsben, Berlinben, majd Moszkvában élt. 1955-ig az *Új Világ* c. lap munkatársa volt.

ember vagy...« Vagy ezt: »No lám, mint egy kis medvebocs... Tudod, hogy ahhoz hasonlítasz?...«

És aztán?

- Legközelebb 1919. május 21-én találkoztunk - folytatja Derkovitsné. - Azon a napon, amikor a proletárdiktatúrát kikiáltották. Gyönyörű, fényes este volt. Az utca - végre a mi utcánk, a mi házaink és a mi köveink - mintha megáradt volna az örömtől; hatalmas tömeg hömpölygött rajta, emberhullámok ömlöttek egymásba, zajosan és örvényesen. Én ahhoz a csoporthoz csatlakoztam, amely Derkovits transzparensét vitte legelő: a sárkányölő munkás alakját. Nem tudtam, hogy merre mennek, de nem is érdekelt. Amikor a Nemzeti Színház elé értünk, magas fiatalember lépett ki a járdaszigeten állók tömegéből; ő volt az, Derkovits. »Menjünk együtt« - mondta, és belém karolt. Úgy hiszem, akkor szerettünk egymásba...

De csak egy év múlva kötöttek házasságot.

Derkovitsné elmosolyodik:

- Én kértem meg a kezét...

1919 őszén híre járt, hogy Derkovits Gyula, a festő nyomorog. E gyászos ősz leverte a lábáról; naphosszat az ágyban fekszik, tüdőbaja kiújult, dolgozni nem bír, s már jártányi ereje sincs. Amikor Viki - mert így hívták a fiatal modell lányt, kinek »lába rövid volt, s kicsit nagy a feje is« - meghallotta a hírt, még aznap beállított a nagybeteg festőhöz. S nemsokára hozzáköltözött.

- De várjon... Hiszen ezt megírtam a könyvemben is...

Derkovitsné feláll, kinyitja a szekrényt, s előveszi ismert emlékiratát: a »*Mi ketten*«-t. Pár percig keresgél benne, majd felütve elem teszi:

- Olvassa csak: »Szótlanul ettünk, Gyula a kenyérgendőt nézte. Mikor később kosaramban még valamit keresgéltem, két szegetlen konyharuha akadt a kezembe. Tudtomon kívül anyám ajándéka.

- A hozományom - mondtam mosolyogva, s Gyula az ujjai között szakértelemmel morzsolgatta a két kendőt:

- Majd festek rájuk... A mi konyhánknak egy is elég.

És később egyikre a »*Papagájos ember*«-t, a másikra a »*Dögvivők*«-et festette. Ezekkel a képeivel szerepelt a Nemzeti Szalon tavaszi tárlatán,³ 1920 áprilisában...«

Két Derkovits-festmény - a krajcáros vászonkendőkön. Kegyetlen szimbólum.

S mégis megnyugtató. Kazinczyra gondolok, ki a kufsteini börtönfalra karcolta verseit, s József Attilára tán, aki újságszélekre rögtönzött remekműveket. Ó, szegyetelen korok! Sokszor csak egy sarkot, egy faldarabot, egy konyharongyot adtak a zseninek... de azon is megteremtette a halhatatlanságát...

³ Derkovits 1920-ban a Nemzeti Szalon téli tárlatán szerepelt, bár a katalógusban nincs műve feltüntetve. Elek Artúr azonban a kiállításról írva egy cikkében említi a kiállító művészek között. Ld.: (e. a.): A Nemzeti Szalon téli tárlata. *Az Újság*, 1920. decemebr 19. 4. „Igaz örömünk csak kevés képben tellett. Scheiber Hugó munkáit és a szép jövőt ígérő Derkovits Gyula érdekes festményét emeljük ki.” 1920-ban még az Otthon Körben rendezett kiállításon szerepeltek művei. Timár Árpád szíves közlése.

Dekovitsné rám néz:

- Azt kérdi, hogyan dolgozott? Hát így. Rengeteg nyomorban és törhetetlenül. Ha belefáradt a festésbe, képét a falnak fordította, és lement a Duna-partra, de ott se ült tétlenül, a kirakodó munkásokat, vagy a pecázókat rajzolgatta. Utolsó műve, a »Fázó asszony« születésekor arra kért, hogy játsszam meg a gesztenyesütő néni didergését; topogjak magam körül, és csapkodjam a testemet. De az utánzat gyatrán sikerült. Kora nyári kánikula volt, majd megfőttem a hőségtől... S mit mondjak még? Gondolni kellett rá, különben enni is elfelejtett volna. Emlékszik a »Mi ketten« című rézkarcára? Hát ott egy joghurtos üveget tartok a kezemben... Munka közben úgy kellett etetnem, mint egy gyereket, falatonként loptam szájába az ennivalót. Feltéve, hogy volt mit...

S újra belelapoz a könyvébe. Egy feljegyzést mutat, 1930-ból: »Augusztus 24-én már csak húsz fillérünk van. Olcsó a sárga ringlő, hat fillér kilója. Három kilót veszünk. Otthon megolvassuk, hány szem van benne. Elfelezzük. Százhúsz jut egynek. Ha naponta húsz szemet fogyasztunk, akkor szeptember 1-ig kibírjuk...«

Némi ellenvetéssel próbálkozom:

- De hát Derkovits Gyula már életében sikeres festő volt...

- Ó, igen.

- És a mecénások?... Azok nem segítettek?

- Ők csak átmenetileg juttatták lélegzethez. Néhány hétre, vagy hónapra. A képeket olcsón vették, részletekben fizették ki és drágán értékesítették, 1932-ben a Tamás Galéria tulajdonosa három rajzot vásárolt tőlünk darabonként száz pengőért. Aztán megtudtuk, hogy Tamás úr csak az egyiket, a »Gond« című tusrajzot ezerkétszáz pengőért adta el.⁴ De mondhatok szomorúbb példát is. Gyula halálakor egy dús-gazdag műgyűjtő havi húsz pengős részletekkel tartozott nekünk. Nagy gondban voltam: honnan teremtem elő a temetési költségeket? Elmentem hát hozzá, s megkértem, legalább ötven pengőt fizessen ki egy összegben. Mire a műgyűjtő így szólt: »Szégyellje magát az ország, ha Derkovitsot nem tudja ingyen eltemettetni!« S nem adott egy fillért sem. Hát ilyen emberektől függött az életünk...

Az özvegy hallgat róla, csak célzásokkal érzékelteti; Derkovits Gyula sorsát megnehezítette az a művészi önérzet is – egy létének értelmében megsértett művész jogos gőgje –, amellyel távol tartotta magát a hivatalos műpártolóktól. S e nemes tartás már-már önpusztító konoksággá fajult. Hadd szóljon erről egy anekdota is.

1932, Tamás Galéria. Két úr jelenik meg Derkovits gyűjteményes kiállításán. »Gróf Andrássy Géza⁵ vagyok – mutatkozik be az idősebb. Majd társára mutat: Ez meg itt a keresztfiam, herceg Hohenlohe... Ő is fest.« Derkovits egy tekintetet vet a pingálós előkelőségre: »Aztán nem kár azért a festéért?« – kérdezi. És hátat fordít.

⁴ Tamás Henrik visszaemlékezéseiben írt nem éppen felhőtlen kapcsolatokról az 1929-ben rendezett kiállítás kapcsán. *Tamás Henrik emlékezései (művészekre, képszalagonokra, a Tamás Galériára...)* és *műgyűjteménye*. Sajtó alá rend. és szerk. Nagy András. Budapest, 2004. 148-149. (- a szerk.)

⁵ Gr. Csíkszentmihályi és Krasznahorkai Andrássy Géza (1856-1938), politikus, országgyűlési képviselő, sportvezető. 1907-1938 között a Nemzetközi Olimpiai Bizottság tagja, a Magyar Atlétikai Club elnöke.

- Igazi segítséget csak a párttól kaptunk - mondja az özvegy. - Az illegális Kommunista Párt, amelynek férjem 1923-tól tagja volt, még lakást is szerzett nekünk. Itt, a Hunyadi tér 10-ben tartották a Központi Bizottság összejöveteleit. Izgalmas évek voltak. Lenn, a téren a rendőrség páros őrszemei keringtek. S minálunk?... Férjem a híres Dózsa-rézkarcon dolgozott. Ezt a sorozatot különben a párt rendelte meg. Bécsben kezdte terjeszteni...

1948-ban három nagy halott kapott Kossuth-díjat.

Az egyik József Attila volt. A másik Bartók Béla. És Derkovits Gyula a harmadik.

Lassan elfogy a szó, szedelőzködöm. De elmenőben még körülnézek a szobában:

- Ezek az ő bútorai? - kérdezem.

Dekovitsné is feláll:

- Nem, itt már semmi sem az övé - mondja. - A régi bútorok mind tönkrementek, elkallódtak... S ami megmaradt: festőállványát, palettáját, ecseteit, még a leveleit is átadtam a múzeumnak. Nekem már nincs szükségem rájuk; hadd legyenek a közé. Férjem emlékét én nem a holt tárgyakban őrzöm...

Várom, hogy így folytassa: »nem a holt tárgyakban, hanem a szívemben...«

De elhallgat.